

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

„NO KORNÉL BARÁTOM, ÚGY-E GYÖNYÖRŰ PEST?”

10. RÉSZ

Kosztolányi Dezsőnek a *Budapesti Napló*ban közölt novellái és tárcái nem egy ízben illeszkedtek a lap irányvonalához. *Egy villamos-afférről* című írásában például feministának ható érveléssel jelentkezik: „Egy internacionális és ideális barátsággra gondolok, aminő a különböző nemzetek szabadkőművesei és szocialistái között van. A férfi s a nő nemi egymásra utaltsága és érdekközösségének társadalmi kifejezéseképpen bárhol is köszönhetné egymást. Ez egy békés forradalom kezdete volna, mely lassanként ledöntene minden korlátot, melyet az ódiság nevében emeltek a két egymásra utalt, együttélésre hivatott nem közé.”⁶⁵⁴ Az *anarchisták* című szövegében olasz lázadókról ad hírt, ünnepelve a haladás híveit: „Nem haraggal, csak száanalommal kell néznünk a fennálló rend e született lázongóira, a haladás e szomorú örültjeire. Ők a jelenkor legérdekesebb kulturtörténeti jelenségei, megtestesülései az ember örült haladásvágyának s a földön tobzódó imponderabilis, de azért égbekiáltó apró gazságok ellen való merész tiltakozásnak. Van bennök valami szívós öntudatosság és valami ábrándozó, lelkesülő kegyetlen öntudatlanság. Perverz és kimagyarázhatatlan jellemökben a tigris vérszomja s a gyermek angyalisága párosul. Élteti őket valami lázas vágy, hogy mindent lerontsanak s egy homályos ösztön, hogy nagyot és jót cselekedjenek. Nekik is megvanak a maguk papjaik és templomaik!”⁶⁵⁵

Mit jelentett még Kosztolányi számára a rangos fővárosi lapnál dolgozni? Hogyan érezte magát ebben a társaságban? „Bekerül az újságírók, a pesti »okos fiúk« közé, akik csúfondárosan mosolyognak egy-egy félmult hallatára és semmit sem tartanak bűnnek, csupán a hiszékenységet, a lelkesedést, az igazi érzelmességet. Nem történik baj. Arányérzéke, hajlékonysága mindenén átsegíti” – írja Kosztolányi Dezsőné.⁶⁵⁶ A feleség megállapításait ezúttal sem kell feltétel nélkül elfogadnunk. Való igaz, Kosztolányi nem olyan közegben nőtt föl, amilyenben „a pesti okos fiúk” szocializálódtak. Vidékről jövet más értékrenddel bírt. Gyerekkori naplójában számos olyan bejegyzés akad, amely – ha nem is szigorúan, de – részben vallásos neveletésre enged következtetni. A „félmúlt” tisztelete szintén jellemezte a családot: a negyvennyolcas honvéd nagypapa öröksége (személye és élettörténete) kulcsfontosságú volt a gyermek Kosztolányi számára. Lelkesedés ugyancsak jellemezte karakterét. Világlátása tehát több ponton is eltért a budapesti sajtóéletben megedződött társaiétól. Egyetérthetünk Kosztolányi Dezsőné állításának első felével, ám azt megkérdőjelezzük, hogy „hajlékonysága mindenén átsegítette vol-

na” a szabadkai fiatalembert. Levelei nem erről tanúskodnak. Babits Mihálynak írt soraiból kiderül, ugyan csábította a sajtóbeli szerepléssel járó hírnév és a fővárosi pezsgés, ám meglátta a „csillogás” hazug voltát is. Meg akart felelni az elvárásoknak, de konfliktusba keveredett önmagával, belső önérzetével: „Kedves barátom, elsíratom a régi jó időket, a szűzi és szeplőtelen barátság és a hosszú levelek korszakát. [...] Ma, kedvesem, egész más idők járnak. Az öntudat korszakát élem. Testemet, lelkemet megvették. A szerkesztőségekben le vagyok kötve. Minden tollvonásomat megfizetik. Azért írom meg mindezt, hogy jellemezzem »magamat és« magamat, megértessem lelki állapotomat és átalakulásomat. Ma a mozgékony és tett korát élem. Az érvényesülés, az elismerés, az ismertetés és a dicsőség korát. [...] A benső lelki szenzációk ideje lejárt. Ma a külső meglepődések és megrázkódtatások tartják izgalomban egész valómat. Benéztem az irodalmi boszorkánykonyhába. Kezeltem híres emberekkel. Elfogadtam pénzőket és vállveregetésöket. [...] Lényegében utálok s tisztán csak azért merek mélyebben belébocsátkozni, mert elég erőt érzek magamban, hogy csábításainak őserőmmel ellenálljak. És ellen is fogok majd állani!”⁶⁵⁷ Előfordulhat, hogy pusztán magyarázkodni próbál Babits előtt, ám azt semmiképpen nem zárhatjuk ki, hogy *valódi* belső konfliktusról van szó. Kosztolányi tehát reflektált saját viselkedésére és döntéshelyezeteire. Két lehetőséget láthatott maga előtt: vagy enged hiúságának és hagyja magát elcsábíttatni az önimádatot erősítő közeggel, vagy ellenáll az irodalmi „elkurválásnak”. Állításunkat alátámasztja az az 1906 júliusában kelt levél is, amelyet Csáthnak címzett: „Az összes lapokat végigjártam s letaroltam, ami letarolható volt. Blum, a gazember pedig engemet tarolt le.”⁶⁵⁸ [...] Furcsa az élet. És szomorú a lelkem.”⁶⁵⁹ E sorok azonban arra is engednek következtetni, hogy Kosztolányi nemcsak „hagyta magát elcsábíttatni”, hanem „föl is vette a kesztyűt”, és meglehetősen öntudattal lépett föl az új közegben.

A csalódások és az esetleges hamis csábításoknak való engedés ellenére megtermékenyítő volt Kosztolányi Dezső számára az új közeg. Nemcsak az újságíró szakma fortélyait tanulta meg és csiszolta folyamatosan írásstílusát, de irodalmi érdeklődése is kiszélesedett. Sőt, nem pusztán a szellemiek terén, hanem anyagilag is jövedelmező volt a szerkesztőségi állás: kétszáz korona fizetést kapott, ami – korábbi diákegyszisztenciájához képest – jelentős összegnek számított.⁶⁶⁰ „Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt [...]. Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit füttyüreszte, a másiknál tudósok vitakoztak Herbert Spencerről és Nietzsche-ről. Fölöttünk nagyapai szigorral és lágysággal trónolt a szerkesztő. [...] Micsoda példa volt őt látni közvetlen közelből, ezt a művészt, aki két nyelven egyforma símasággal ír, ezt a csodálatos nevelőt, aki szó nélkül, tettei által érteti meg munkatársaival, hogy a legbecesebb kincs az egyéniség, melynek jogán mindent kimondhatnak és hogy a szakembernél több az ember” – idézi vissza emlékeit 1928-ban.⁶⁶¹ Bármennyire mások voltak ezek a „pesti fiúk” – vagy legalábbis egy részük –, sok barátság szövődött. „Kabos Ede szeretettel bánik velem. Hegedűs Bite Gyulával és Kun Bélával ül egy szobában, kettejük között” – tudósít Kosztolányi Dezsőné.⁶⁶² Utóbbiakkal nem alakult ki szoros barátság. Állításunk igazolásához szükséges előreutalunk a Tanácsköztársaság időszakára: amikor Kun Béla népbiztos lett, nem a régi barát melegszívű gesztusával fogadta a szorult helyzetben lévő, álláskereső

Kosztolányit.⁶⁶³ Hegedűs-Bitével pedig még az egyetemről ismerték egymást: mindketten tagjai voltak a Komjáthy Jenő Társaságnak, illetve a *Tűz* című folyóirat szintén közös vállalkozásuk volt.⁶⁶⁴ A szerkesztő Kabos Edével azonban jó barátság alakult ki, Kosztolányi gyakran említi őt leveleiben is. „Kabos a fiatalságot szereti. A modernségnek valóságos rajongója” – írja róla Babitsnak, amikor (elhelyezkedvén a *Budapesti Naplónál*) barátja verseit igyekszik beajánlani.⁶⁶⁵ A nagykárolyi születésű Kabos (1864–1923) majdnem húsz évvel volt öregebb Kosztolányinál. A szintén a lapnál dolgozó Ady Endrét nagyra tartotta és támogatta.⁶⁶⁶ Ő sem fejezte be bölcsészeti tanulmányait, hanem fiatalon újságírónak állt. Először Mikszáth lapjának (*Országos Hírlap*), utána az *Egyetértésnek* és a *Pesti Naplónak* dolgozott. 1899-től a *Budapesti Napló* munkatársa lett, ahol 1905 és 1907 között – tehát abban a két évben, amíg Kosztolányi rovatvezető volt – a lap főszerkesztőjeként tevékenykedett. 1913-ban Kabos Ede szerkesztette az *Érdekes Újságot*, valamint a *Pester Lloyd*-nak és a *Pesti Hírlap*-nak szintén dolgozott. Szerkesztette még a *Magyar Szalont* is, illetve ő adta ki *Az Érdekes Újság Dekameronja* című könyvsorozatot. Mindezt azért volt fontos felsorolnunk, hogy igazoljuk: Kosztolányi több munkalehetőséghez jutott Kabos által. Az *Érdekes Újság*-ban már 1913 márciusában megjelent novellája,⁶⁶⁷ azt követően pedig éveken át – a „képes szépirodalmi hetilap” 1925-ös megszűntéig – publikált novellákat, verseket. A könyvsorozatban ugyancsak napvilágot látott egyik írása: a második kötetben a *Hrussz Krisztina csodálatos látogatása* olvasható.⁶⁶⁸ Gyanítható, hogy néhány Szatmár megyei laphoz is a Nagykárolyról elszármazott Kabos ajánlotta be Kosztolányi munkáit. Ezekben az években ugyanis olyan periodikumok hasábjain találkozunk írásaival, mint a *Nagykároly* (1907–1908), a *Szatmármegyei Közlöny* (1908, 1910–1913) vagy a *Szatmárvármegye* (1908).⁶⁶⁹ Kosztolányi igyekezett viszonzni a baráti segítséget: 1911-ben az *Auróra* hasábjain méltatást közölt Kabos *Damajanti* című kötetéről.⁶⁷⁰ Pár évvel később pedig *Éjféli* című – Bálint Aladárral közösen készített –, misztikus novellákat tartalmazó gyűjteményében Kabos Ede írását is szerepeltette.⁶⁷¹ Kabos a Tanácsköztársaságot követően Bécsbe menekült: nem vállalt ugyan szerepet a proletárdiktatúra idején, de félt a fehérterrortól. Baloldali osztrák lapoknál dolgozott, végül Abbáziában halt meg. Újságíróként és szerkesztőként jelentősebb munkásságot fejtett ki, mint íróként.

A fővárosi napilapok közül Kosztolányinak megjelentek írásai még a *Független Magyarország*, a *Magyar Szó*, a *Népszava* és a *Világ* hasábjain is. A *Független Magyarország* 1908 és 1910 között közölt írásokat tőle.⁶⁷² A Függetlenségi Párt napilapja 1902 és 1919 között jelent meg, Dienes Márton, majd az utolsó évben Rónay Béla és Vécsey Leó szerkesztésében. Híres volt *Tudomány és irodalom* rovatuk, ahol fővárosi és országos kulturális eseményekről egyaránt beszámoltak. A tárca-rovatban szépirodalmat, könyvismertetéseket, színikritikákat adtak közre. Kosztolányitól novellákat, pár verset, valamint műfordításokat olvashatunk itt. E napilap hasábjain látott napvilágot az a kritika is – Drozdy Győző tollából –, amelynek alapján „nagy bikának” nevezte később Ady fiatalabb pályatársát.⁶⁷³

A *Magyar Szó* politikai napilap volt, Pályi Ede szerkesztésében. Eddigi tudásunk szerint Kosztolányinak – „Lehotai” álnévvel – mindössze egyetlen írása jelent meg a lapban: Juhász Gyula verseinek méltatása, 1907. november 9-én.⁶⁷⁴ A cikk

elkészültéről a levelezésből is értesülünk. Augusztus elején még a következőt írja Kosztolányi Juhásznak: „A verskötetéről hosszan és szépen fogok írni.”⁶⁷⁵ Ezt követően Juhász válaszol barátjának: „én várom a – lantot és parittyát, vagyis az Ön recenzióját Juhász Gyula verseiről. Ha meg van [!] vagy lesz – kérem, esedezem, hogy küldje el ide lehetőleg azonnal.”⁶⁷⁶ Kosztolányi tíz nappal később reagál, és jelzi: nem érkezett meg a kötet a szerkesztőségbe.⁶⁷⁷ Arról, hogy mi volt Juhász véleménye a végül megjelent anyagról, nem maradt fent dokumentum. Még egy kérdést azonban megválaszolatlanul hagyunk: Kosztolányi miért a *Magyar Szónak* adta le cikkét? A magyarázathoz elég visszautalnunk a *Budapesti Napló* történetére: 1907 októberében – tehát éppen a Juhász-kritika megjelenése idején – egyesült a lap a *Magyar Szóval*, és lett Pályi a vezető.⁶⁷⁸

Az a *Népszava*, amelyikben Kosztolányi Dezsőnek 1907 és 1908 folyamán megjelentek írásai, hivatalosan a „magyarországi szociáldemokraták központi közlönye” volt. A lap 1877-ben indult, és 1905-ben vált napilappá. „Végig erőskezű szerkesztői irányítás alatt állt, a szerkesztő pedig a pártvezetőség szigorú utasításait közvetítette. Hirdetéseinek száma messze elmaradt a többi újságétól, de 1890-ben kiadott 20000-es példányszáma 1913-ra 90000-re nőtt, érzékeltetve a magyarországi munkásmozgalom fejlődését.”⁶⁷⁹ Politikus-főszerkesztője a drámaíróként is ismert Garami Ernő volt, helyettese pedig Weltner Jakab. A lap vezető publicistája 1907-től kezdve Kunfi Zsigmond lett, aki az 1918–1919-es forradalmak idején miniszteri posztot is betöltött. Mivel Kosztolányinak kevés számú írása jelent meg a *Népszava* hasábjain, az indulása éveit bemutató életrajzi fejezetben nem tárgyaljuk külön itteni szereplését. Szükséges azonban utalnunk rá, mert később jelentősége lesz ezen epizódnak: Kosztolányi 1919 őszén elszegődik az *Új Nemzedék*hez, ahol az általa vezetett *Pardon* rovat cikkeiben folyamatosan becsmérik a *Népszavát* és annak vezetőit. Az 1900-as évek elején föltehetően a *Budapesti Napló* és a *Világ* körein keresztül – amikor több baloldali érzelmű barátot is magáénak tudhatott – jutott munkalehetőséghez Kosztolányi. Elsősorban verseket, novellákat és műfordításokat közölt a *Népszavában*.⁶⁸⁰ Azt, hogy a lap munkatársai támogatták az induló költőt, bizonyítja az a recenzió, amelyet első kötetéről közöltek.⁶⁸¹ „Bennfenteségére” enged következtetni az a levél is, amit Babits Mihálynak írt, 1907 decemberében: „Révész Béla, a *Népszava* karácsonyi mellékletének szerkesztője felkér, küldj egy szép verset nekünk. Új, friss, modern verset kérünk, nem szociálistát.”⁶⁸² Mint a Kritikai Kiadás levelezéskötetének jegyzetanyagából kiderül: Babits a *Feketeország* című költeményét küldte el Kosztolányinak, ám a *Népszava* – föltehetően politikai okokból – nem közölte azt.⁶⁸³

Említésre méltó még a *Világ* című, radikális hangvételű, szabadkőműves napilap, ám ennek alaposabb tárgyalását későbbre halasztjuk. Kosztolányinak ugyanis e lapbeli szereplése volt egyik „referenciája” a szabadkőműves mozgalomba való fölvételhez. A *Világ*ot 1910-ben alapították, a kiadóvállalat vezetője Bálint Lajos lett, felelős szerkesztő pedig Yartin József. A szerkesztők között találjuk Purjesz Lajost, majd Feleky Gézát is. Előbbi szerkesztése idején vált politikai tényezővé a *Világ*. Buzinkay Géza egyik sajtótörténeti földolgozásában azt is kiemeli, hogy komoly szereppel bírt a Polgári Radikális Párt programjának kialakításában, 1914-től pedig annak hivatalos lapja lett. „A vezércikkeket is író Purjesz mellett Ady Endre,

Ignotus és a politikai radikalizmus egyik vezére, a háború végén a Károlyi-kormány minisztere, Jászi Oszkár volt legjelentékenyebb publicistája. [...] húszezer alatt maradt példányszáma, befolyása azonban értelmiségi olvasói révén sokkal nagyobb volt.”⁶⁸⁴ Kosztolányi első írása alig pár hónappal a lapindítást követően jelent meg,⁶⁸⁵ és egészen 1917-ig szerepelt itt cikkeivel. Szabadkőműves működésével kapcsolatban – előjáróban – mindössze néhány adatot említünk. Berényi Zsuzsanna Ágnes levéltári anyagokra támaszkodó vizsgálatai alapján tudjuk, hogy Kosztolányi két szabadkőműves páholynak is tagja volt, és – ahogy Berényi írja – „munkája során [ti. a *Világnál*] került kapcsolatba a szabadkőművességgel. [...] a lapot a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy alapította ebben az évben [1910], majd az is tartotta fenn. [...] Kosztolányi szabadkőművesi tevékenységét irodalmi munkássága során fejtette ki. A lapnál és más írásaiban.”⁶⁸⁶

A kezdeti éveket jellemző napisajtós munka lényegesebb állomásainak bemutatását követően a szépirodalmi folyóiratokbeli szereplésekre térnénk rá. Ezúttal is azon lapok tárgyalására szorítkoznánk, amelyek nagyobb hangsúlyt kaptak Kosztolányi életében és munkásságában. Elsőként *A Hét* című folyóiratot (1890–1924) emeljük ki, ahol 1906 és 1917 között tevékenykedett. A *Nyugat* indulása előtt ez a lap közölte legszívesebben az önmagát modernként meghatározó szerzőket. A tartalmilag és formailag egyaránt újat hozó kiadvány a nagyvárossá fejlődő Budapest újságja kívánt lenni, célközönsége pedig a polgárosuló középréteg volt. Nemcsak irányvonala, hanem vezető szerepe miatt is a *Nyugat* előzményeként tartja számon a szakirodalom.⁶⁸⁷ „Társadalmi, irodalmi és művészeti folyóiratként” határozták meg magukat, azaz nem kizárólag irodalommal foglalkoztak. „Utazástól a lakberendezésig, konyhaművészettől a magánélet erkölcsi kérdéseig állást foglalnak, tanácsot adnak, példákat állítanak e közönség elé. Viták, körkérdések rendszeresen szerepelnek *A Hét* hasábjain” – foglalják össze egy, *A Hét* cikkeinek válogatását tartalmazó antológia szerkesztői.⁶⁸⁸ Az egyik fő támogató a – regényíró munkásságán kívül – művészetpártoló tevékenységéről és franciás műveltségéről is híres Justh Zsigmond volt. A 19. század végén Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Czobel Minka, Gozdu Elek, Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán és Tömörkény István szövegeit olvashatjuk a lapban, később pedig már megjelent az új generáció is: Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Csáth Géza, Cholnoky Viktor, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond és Szép Ernő.

Mit jelentett a 20. század első éveiben – tehát Kosztolányi Dezső írói pályakezdésekor – Kiss József lapjában szerepelni? Többek között Kárpáti Auréltól tudjuk, hogy nem annyira a *Nyugat* egyik szerkesztőjének, Osvát Ernőnek a bírálata tehet-e tönkre vagy emelhet-e föl az irodalmi karrierre vágyó fiatalokat, hanem Kiss József. Kárpáti meglátását – melyet 1934-ben fogalmazott meg – célszerű szó szerinti, hosszabban is idéznünk, annak forrásértéke miatt: „A század fordulója táján minden fiatal, vidéki költő álma *A HÉT* volt. Költő csak akkor lett a költő, ha kéziratát ott átengedték. Az első vers *A HÉT*-ben... a ma indulóknak alig lehet fogalmuk róla: mit jelentett ez? Trubadur-avatást a lovagkorban. Tíz esztendővel később, az Osvát Ernő *NYUGAT*-jába bejutni sem ment éppen könnyen. De Kiss József irgalmatlan, gúnyos-szigorú kritikáját kiállni – mégiscsak ez volt az igazi, legnehezebb próba. Csalhatatlan próbája minden új értéknek. Eliasztani senki se

tudott olyan kegyetlenül, mint ő. De kézen fogni, marasztalni, biztatni se.”⁶⁸⁹ Rédey Tivadartól azt is megtudjuk, hogy a Négyesy-szemináriumokon föltűnt tehetségek szintén *A Hétk*ben szerettek volna írásokat közölni: „Diákkorunkban nekünk *A Hétk* még orakulum volt, nyilvánosságát az ígérlet földjéül áhítóztuk [...] Az egyetem padjaiban akkortájt különben is az új és bátor hangoknak nem mindennapi kórusa pedzette az éneket: Négyesy professzor híres stílusgyakorlatain Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád s az azóta korszakká zárult költő-nemzedéknek még egy csomó, jó nevet szerzett tehetsége [...] közülünk a kiválóbbak akkoriban – az 1907-es évet írtuk – a varázsküszöbön már rendre belül is kerültek.”⁶⁹⁰

Kosztolányi Dezső éveken át belső munkatársa volt a lapnak, így nemcsak *A Hétk*ben megjelent szövegeiről érdemes szót ejtenünk életrajzában, hanem szükséges bemutatni az alapító-főszerkesztővel való kapcsolatát is. Kiss József legendás alakja volt a korszak irodalmi életének. „Óriási tekintélye volt ennek a kis termetű atyamesternek, aki keleti szőnyegekkel bélelt dolgozó-szobájában, cigarettafüst és kávégőz gomolygásában úgy trónolt a fin de siècle nagyvárosivá nőtt magyar irodalma fölött, mint valami furcsa, titokzatos hatalommal rendelkező, apró japán isten” – írja róla Kárpáti Aurél.⁶⁹¹ Pompaszeretetről Kosztolányi is szólt: „A selyemperszáktól derengő szobában, párnáktól körülámasztva trónolt a rengeteg ágyon [...] Karcú pohárka állott mellette, pár ujjnyi francia pezsgővel. Egyiptomi cigaretta szívott, kedves cigarettáját, a vastag dimitrinot.”⁶⁹² Köztudott volt, hogy Kiss József mindent megtett a lapjáért, és igyekezett elkerülni, hogy – üzleti érdekekből kifolyólag – a színvonal rovására kössön kompromisszumot. A magyar irodalmat ügyének tekintette, önmagát és társait pedig az „utolsó bárdokként” aposztrofálta.⁶⁹³ A szegény, mezőcsáti zsidó kiskereskedő családból származó Kiss először Almási Balogh Sámuel református lelkész hatására kezdett ismerkedni a magyar és a világirodalommal. Szülei később házitanítót fogadtak mellé, illetve – lévén, hogy fiúkat rabbinak szánták – héber tanulmányait segítették. Kiss József egy ideig vidéken tanítóskodott, majd 1868-ban érkezett Budapestre, ahol korrektorként helyezkedett el. Még ebben az évben megjelent első verseskötete, a *Zsidó dalok*. Ettől kezdve több munkáját is kiadják. 1877-ben a Petőfi Társaság, 1913-ban pedig a Kisfaludy Társaság is tagjai közé választotta. Dolgozott a sajtóban – a *Képes Világ* szerkesztőjeként –, és vidéken is vállalt hivatalt, a temesvári zsidó hitközség jegyzőjeként. 1882-től ismét a fővárosba költözött, egy magyar-francia biztosítótársaság tisztviselőjeként. „Ebben az évben (a tizsaezlári pör alkalmából) írja *Az ár ellen* [című]. költeményét: a szétszóratásban élő üldözött zsidóság e fájdalmas feljajdulását, amelyet Falk Miksa németre fordított, héber fordításban pedig orosz-zsidó templomokban is énekeltek.”⁶⁹⁴ Állása megszűnésekor alapította meg *A Hétk* című folyóiratot, melynek szerkesztőségi üléseit a Centrál kávéházban tartották. A híres törzsasztalt egy idő után már csak „Kiss József kerekasztalaként” emlegették a kortársak, ahol – forrásaink alapján – szerdánként tartották megbeszéléseiket.⁶⁹⁵ A szerkesztőségi értekezletek egyúttal „szemináriumok” is voltak, ahol a főszerkesztő a nyelvről, a stílusról, a verselésről és az írásmesterség fortélyairól adott elő fiatal munkatársainak.⁶⁹⁶

Kosztolányi Dezső több írásában is említi Kiss Józsefet és lapját. 1913 márciusában közölt szövege elsőként a *Világ*, majd *A Hét* hasábjain jelent meg.⁶⁹⁷ A hetvenéves mestert köszöntötte, méltatva annak pályafutását. Ugyanebben az évben újabb köszöntőt írt *A Hébe*-be,⁶⁹⁸ 1915-ben pedig méltatást közölt háborús verseket tartalmazó kötetéről,⁶⁹⁹ a *Szeged és Vidékében*.⁷⁰⁰ 1922 januárjában Kosztolányi írta róla a nekrológot a *Nyugatban*, ami kitüntetett szerepet sejtet a Kiss József által patronált írók között.⁷⁰¹ A szöveg ugyan nem akkortájt keletkezett, amikor Kosztolányi *A Hét* munkatársa volt – 1917 augusztusi az utolsó ismert cikke a lapban⁷⁰² –, mégis érdemes utalnunk rá. Kosztolányi Kiss Józsefet a *l'art pour l'art* híveként aposztrofálja cikkében, mely gesztusával inkább saját esztétikai fölfogását mutatja be: „Vannak költők, nagyok is, kik belekapcsolódnak a politikába, erkölcsi elveket vallanak, újítanak, merész igazságokat állítanak és fogadtattak el, a szépség lendületével, de ő nem ezek közé tartozott. Nem törődött soha politikával, nem is érdekelte, erkölcsé a művészet volt s az étellel szemben csak irodalmi becsvágya maradt meg és ha küzdött a megélhetésért, csak verseire gondolt, azokra, melyeket még meg kell írnia. Soha gőgösebb művészt nem láttam. Egy rongyos ifjút, ki jó verseket írt, többre becsült, rokonabbnak érzett, mint akármelyik közéleti nagyságot. Ez a *l'art pour l'art*-ban való föltétlen hite pedig végigvonul művészetén.”⁷⁰³ Azt, hogy Kosztolányi indulása éveiben éppen ezért a politikamentes szemléletért csatlakozott volna *A Hét* stábjához, nem az idézett cikk alapján tudjuk bebizonyítani. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a Kiss József halála-kor írt szöveg már Kosztolányi *Pardon*-korszaka (1919–1921) után keletkezett, tehát éppen egy politikai szerepvállalás csalódásait és a vele járó kiközösítettség-élményt követően. Fontos azonban fölvetnünk a kérdést: Kosztolányi meggyőződésből vállalt-e munkát a lapnál, vagy pedig – kezdő íróként – minden lehetőségre nyitott volt? Kosztolányi Dezsőné életrajzi könyvéből tudjuk, hogy már egyetemistaként a *l'art pour l'art* híveként lépett föl. A Négyesy-szemináriumokon történt első fölszólalása – Kosztolányi Dezsőné (nem minden esetben megbízható) forrásai alapján – is költészet és politika különválasztását szorgalmazta. Diáktársa – ki nek kilétét nem tudjuk – éppen Kiss József költészetét bírálta, nemzeti szempontból.⁷⁰⁴ Mindez az 1903/1904-es tanév őszi félévében történt, közel két és fél esztendővel Kosztolányi első, *A Hébe*-ben való szereplése előtt.⁷⁰⁵ Az egyetemi fölszólalás rávilágít: Kosztolányi már ekkor ismerte Kiss József munkásságát, illetve lapjának jelentőségével is tisztában volt. Ambíciója lehetett tehát az ottani szereplés, ami nem zárja ki az esztétikai kérdések terén tanúsított véleményközösséget.

A megismerkedés történetéről szintén egy visszaemlékezésből értesülünk. 1933-ban, a *Pesti Hírlap* hasábjain írja Kosztolányi: „Huszéves se voltam, amikor 1905-ben bemutattak *A Hét* szerkesztőjének. Egy reggel fogadott a magánlakásán. Elolvasta mindig zsebemben lévő összes műveimet, melyek csak néhány költeményből álltak s alig rugtak többre egy-két oldalnál, aztán munkatársául szerződtetett.”⁷⁰⁶ A történet azonban nem volt ennyire egyszerű. Mielőtt alaposabban is elemeznénk a cikket, érdemes még egy megjegyzésre fölfigyelnünk. Kosztolányi az idézett sorokban állítja, hogy mindig nála voltak „összes művei”. Miért lehettek egy kezdő költőnél állandóan nála az írásai? Bizonyára azért, mert több helyen is jelentkezett velük. Kosztolányi egyfelől hangsúlyozza, hogy Kiss József akkoriban

„költőfejedelem” volt, és nem fogadott mindenkit. Másfelől kiemeli – mint a nekerológban –, hogy Kiss nem különböző érdekcsoportok nyomására került a főszerkesztői székbe, hanem „a tehetsége kegyelméből országolt”. Retorikájával Kosztolányi ismételtlen egy adott értékrend mellett áll ki, ám ezen kívül saját szerepét is erősíti: nemcsak abban a „kegyben” részesülhetett, hogy fogadta – és azonnal közölte – őt *A Hét* főszerkesztője, hanem mögötte sem álltak érdekcsoportok.⁷⁰⁷

Tovább olvasván a szöveget, fény derül arra is, Kosztolányi nem egymaga állt Kiss József előtt, hanem a szerkesztő egyszerre több fiatalembert fogadott. A leírás alapján a kezdő költők sorban állhattak az ajtajánál, és akiket éppen beengedett, azokat a többiek utána kifaggatták.⁷⁰⁸ Nem derül ki sem a szövegből, sem más forrásból, hogy Kosztolányinak – már mint belső munkatársnak – is „előszobáznia” kellett volna. Külön kérdés, hogy szimpatikus volt-e számára ez az eljárás? Kosztolányi, aki szeretett közvetlen lenni az egyszerű emberekkel is, nem feltétlen tartotta vonzónak az alá-fölérendeltségi viszony ilyen jellegű kinyilvánítását. Ám az sem kizárt, hogy kezdő „poétaként”, a 20. század elején mindenki számára elfogadható norma volt, hogy a nevesebb és tapasztaltabb szerkesztők „tornáztassák” a fiatalokat. A cikk végén Kiss szerkesztői gyakorlatáról is olvashatunk: „Sohase felejttem el, milyen ámulat fogott el, amikor egyszer, a jelenlétemben fésülgetett valamilyen kéziratot s szerkesztői írónja mindig a kellő helyen csapott le és irtotta a sorokat, gyéritette, gyomlálta a mondatokat, míg végül az egész kitisztult, megvilágosodott. Tőle tanultuk valamennyien, hogy a mi mesterségünkben a kevés gyakran több, mint a sok, azt, amit nemrég egy francia író így fejezett ki: »Minden kihuzott mondat aranyat ér« s azt, amit ma egy másik francia író így fejez ki: »A jó író minden nap felejt egy szót.«”⁷⁰⁹ Vajon itt nem éppen Kosztolányi kéziratáról van szó? Próza szövegeinek „fejlődését” tekintve ugyanis egyértelmű *egyszerűsödés* figyelhető meg, tehát a kezdő publicistától nem állhatott távol az első lendületből papírra vetett cikk túlírásának „hibája”.

(folytatjuk)

JEGYZETEK

654. K[osztolányi]. D[ezső].: Egy villamos-afférről, *Budapesti Napló*, 1906. jún. 7., 11.

655. K[osztolányi]. D[ezső].: Az anarchisták, *Budapesti Napló*, 1906. jún. 26., 8.

656. Vö. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 162.

657. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, [Budapest, 1910. jún. 24–28. között], in *Levelezés* 1., 559.

658. Föltevésem szerint Blum Ödönről (1874–1938) van szó. Blum az egyetemet Bécsben végezte (1897), ahol később le is telepedett. Fogorvos volt, de irodalommal szintén foglalkozott: mintegy 30 könyvet írt, valamint két kiadót alapított. Írói álneve E. B. Junkh volt. Magyarországon többek között az *Egyenlőség*ben jelent meg cikke. Munkái nagy példányszámban keltek el, főként azok erotikus tartalma miatt. Nem véletlen, hogy a „Bécsi Maupassant”-nak nevezték kortársai. Kosztolányi Dezsővel való aférfja történetét nem sikerült földeríteni, ám előfordulhat, hogy a népszerűségi listán „tarolta” őt le valamely pikáns szövegével.

659. Kosztolányi Dezső levele Brenner Józsefnek [= Csáth Géza], Budapest, 1906. júl., in *Levelezés* 1., 563.

660. „Havonta kétszáz koronát keresek.” – Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, [Budapest, 1910. jún. 24–28. között], in *Levelezés* 1., 560.

1914-es adatunk van az akkori fizetésekről: „a modern újságíró a jobb szituációban levő tisztviselők közé sorolható. A fizetések az utolsó tiz-tizenöt év alatt jelentékenyen emelkedtek. Egészen kezdő emberek is kapnak, már egy-két évi gyakorlat után, havi 300–400 K fizetést; az ugynevezett jobbfejta újságírók között pedig Budapesten van már vagy ötven ember, akinek jövedelme eléri vagy meghaladja az évi 12.000 K-t. Vannak kivételesen olyan újságírók is, akiknek legális jövedelme 20–30.000 koronát is meghalad.” – Szabó, [1916], i. m., 69.

661. Kosztolányi, 1928, i. m., 828.

662. Vö. Kosztolányi Dezsőné, 1938, i. m., 163.

663. Lásd bővebben az életrajz negyedik fejezetének, „*Pardon, Kosztolányi!*” című alfejezetét.

664. Kosztolányi csak szerző volt a lapnál, a szerkesztők Hegedűs-Bite és Mohácsi Jenő voltak. Lásd a „*miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?*” című alfejezetet.

665. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Budapest, [1906.] jún. 24., in *Levelezés 1.*, 556.

666. „A szépséget szomjazom. S ott voltam, ott kellett lennem a »Nyugat« alakulásánál is. A csufozó levelek, melyek az első Ady-versek nyomán íródtak, az én szerkesztői asztalomban tűntek el, hogy ne zavarják az új ember indulásának útját.” – Kabos Ede Önéletrajza, in *Az Érdekes Újság Dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája*, 10. köt., szerk. Kabos Ede, Budapest: Légrády Testvérek, [1916], 325.

667. Kosztolányi Dezső: Leányok, *Az Érdekes Újság*, 1913. márc. 30., 20–21.

668. Kosztolányi Dezső: Hrusz Krisztina csodálatos látogatása, in *Az Érdekes Újság dekameronja II. Száz magyar író száz legjobb novellája*, szerk. Kabos Ede, Budapest: Légrády Testvérek, [1914], 213–222.

669. A teljes listát, illetve Kosztolányi szövegeinek e lapokban megjelent bibliográfiai adatait lásd: Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 5. Határon túli lapok 2. A romániai magyar (bánsági, erdélyi és partiumi) sajtó anyaga 1. Heti- és havilapok, szerk. Dobás Kata, Budapest: Ráció, 2013.

670. Kosztolányi Dezső: Kabos Ede. Damajanti. Az én novelláimból. A Nyugat kiadása 1911, *Auróra*, 1911. ápr. 29., 141–142.

671. Kabos Ede: Ó, in *Éjfél. Magyar írók misztikus novellái*, összegyűjt. Bálint Aladár, bev. Kosztolányi Dezső, Gyoma: Kner, 1917, 21–25.

672. A tételeket lásd: Hitel Dénes kéziratos bibliográfiája, MTA Könyvtár Kézirattára, Ms4645/6–11. Az itt hivatkozott, szerkesztett változatot készítette: Végh Dániel. Online változatban: www.kosztolanyioldal.hu („források/kéziratos bibliográfiák” rovat).

A Kosztolányi Kritikai Kiadás forrásgyűjtő munkálatai során még föl nem dolgozott többi adat forrása szintén Hitel Dénes jegyzéke, melynek hivatkozásait – az adatok esetenkénti pontatlansága miatt – utóellenőrzöm.

673. Lásd az „*egyik kávéházból a másikba*” című alfejezetet.

674. Lehotai [=Kosztolányi Dezső]: Juhász Gyula versei, *Magyar Szó*, 1907. nov. 9., 2.

675. Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, Szabadka, 1907. aug. 9., in *Levelezés 1.*, 666.

676. Juhász Gyula levele Kosztolányi Dezsőnek, Szeged, 1907. okt. 18., in *Levelezés 1.*, 683.

677. „A kötetjéről hamarosan írok. Eddig sajnos nem kaptam kézhez sem én, sem a redakció s így megkérem gyorsan juttassa hozzám. Szegedről ugyan magammal hoztam egy példányt, de ezt a budapesti barátaim rögtön szétszedték.” – Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulának, [Budapest, 1907. okt. 21.], in *Levelezés 1.*, 687–688.

678. Lásd még: Életrajzi kronológia, 828.

679. Buzinkay, 2008, i. m., 121.

680. Első itteni szereplésének adatai: Kosztolányi Dezső: Fekete tornyok, *Népszava*, 1907. szept. 29., 2.

681. (b. e.) [=Bresztovszky Ernő]: Kosztolányi Dezső: Négy fal között, *Népszava*, 1907. szept. 15., 7.

682. Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, [Budapest, 1907. dec. 3.], in *Levelezés 1.*, 695.

683. Nem sokkal később Kosztolányi még úgy tudja, megjelenik Babits költeménye, és lelkesedve írja barátjának: „A versedet elvittem a Népszavához s Révész Bélának végtelenül tetszett. Ez csakugyan olyan vers, amit nem irnak minden nap. [...] Versed a Népszava karácsonyi mellékletében [!] jön.” – Kosztolányi Dezső levele Babits Mihálynak, Budapest, 1907. dec. [21. előtt], in *Levelezés 1.*, 697.

A jegyzetekből további adalékokra is fény derül: „A *Népszava* egyik gyakran közölt, házi költője Csizmadia Sándor volt, aki szocialista felfogásban, de a népnemzeti hagyományt követve írta társadalomkritikai célzatú verseit, tárcáit, s akinek egzisztenciális gondot is okozott a napilap hasábjain a nála modernebb nyelvet használók megjelenése. [...] Ismert az 1909-es *Népszava*-vita Ady Endre költészetéről, s ugyanott többször támadták a *Nyugat* közleményeit is.” – *Levelezés 1.*, 696.

684. Buzinkay, 2008, i. m., 121.
685. K. D. [=Kosztolányi Dezső]: A polgárság ébredése – Aigner Ferdinandtól Bánffy Dezsőig, *Világ*, 1910. aug. 11., 3.
686. Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőműves Kosztolányi Dezső, *Irodalomtudományi Közlemények*, 1998/5–6, 787–796.
687. „Az új hetilap formájában és tartalmában is elüt a korabeli irodalmi újságoktól. Újnak, másnak tervezték a szerkesztők és munkatársak, s valóban hosszú évekig – tizennyolc évig: a *Nyugat* megindulásáig – frissességével, kötetlenségével, széles körű érdeklődésre és tájékozottságra valló szerkesztői gyakorlatával messze kiválik a kor sajtótermékei közül.” – A Hét. Politikai és irodalmi szemle, 1890–1899. Válogatás, s. a. r. Fábri Anna – Steinert Ágota, Budapest: Magvető, 1978, 5.
688. Fábri – Steinert, 1978, i. m., 7.
689. Kárpáti Aurél: Kiss József: a szerkesztő, in –: *Tegnaptól máig. Válogatott irodalmi tanulmányok*, Budapest: Szépirodalmi, 1961, 107. [A továbbiakban: Kárpáti, 1961b.]
690. Rédey Tivadar: Egy régi küszöb körül, in *Kiss József és kerek asztala. A költő prózai írásai és kortársainak visszaemlékezései*, Budapest: Kiss József prózai munkáinak kiadóvállalata, 1934, 181. [A kötet cím a továbbiakban: Kiss József és kerek asztala.]
691. Kárpáti, 1961b, i. m., 107.
692. Kosztolányi Dezső: Kiss József, *Nyugat*, 1922. jan. 16., 77.
693. Vö. Kárpáti, 1961b, i. m., 110–111.
694. Magyar Zsidó Lexikon, szerk. Ujvári Péter, Budapest: A Magyar Zsidó Lexikon kiadása, 1929, 484.
695. Vö. Lengyel András: Előszó, in Kosztolányi Dezső: *Innen-onnan. Írások A Héttől. 1908–1916*, Budapest: Nap Kiadó, 6. [A továbbiakban: Innen-onnan.]
696. Vö. Ignotus: Kiss József és kerekasztala, in *Kiss József és kerek asztala*, 128.
697. Kosztolányi Dezső: Kiss József, *Világ*, 1913. márc. 16., 33; Kosztolányi Dezső: Kiss József, *A Hét*, 1913. márc. 23., 196–197.
698. Kosztolányi Dezső: Kiss József utja, *A Hét*, 1913. nov. 30., 761–762.
699. Kiss József Háborús versei, Budapest: A Hét kiadása / Franklin Nyomda, 1915.
700. Kosztolányi Dezső: Kiss József. Kiss József háborús versei, *Szeged és Vidéke*, 1915. dec. 17., 4.
701. Kosztolányi, 1922, i. m., 77–79.
702. Kosztolányi Dezső: Az alvó, *A Hét*, 1917. aug. 26., 530–532.
- 1919 januárjában megjelent még egy olyan cikk, melyet akár Kosztolányinak is tulajdoníthatunk. Az L – i. jelzés utalhat a Lehotai álnévre. Nincs nagy valószínűsége azonban annak, hogy Kosztolányi másfél év kihagyással olyan szöveggel jelentkezett volna, amit nem jegyzett névvel. A szóbanforgó szöveg adatai: L – i. [=Kosztolányi Dezső?]: Munkaprogram, *A Hét*, 1919. jan. 26., 54–56.
703. Kosztolányi, 1922, i. m., 77.
704. „Az 1903–1904-es egyetemi félévben Négyesy első szemináriumi óráján egy – már több szemeszeres – egyetemi hallgató Kiss József költészetéről tart nemzeti szempontból bíráló beszámolót. Egy – vidéki, csak néhány napja felkerült – »golya« felugrik és pattogó hangon, raccsolva ezt mondja: »Érzésem szerint a költőn ne legyen nemzeti ruha, semmiféle ruha se legyen a költőn...« – Kosztolányi Dezsőné, i. m., 115. Lásd még a „*miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?*” című alfejezetet.
705. Kosztolányi Dezső: A magyar paraszt, *A Hét*, 1906. ápr. 8., 214.
706. Kosztolányi Dezső: Arcképvázlat Kiss Józsefről, *Pesti Hírlap*, 1933. okt. 15., 6.
707. Másik nyilatkozatában is egyszerű történetként adja elő *A Héthez* való kerülését, ami tovább hitelteleníti a korábban idézett sorokat: „Bécsben tanultam és amikor visszaérkeztem: Kiss József a *Hét*-hez hívott meg munkatársnak. Itt jelentek meg aztán a költeményeim, mindaddig, amíg a *Nyugat* meg nem indult.” – [Szerző nélkül]: Kosztolányi Dezső útja a vidékről Budapestre, *Magyar Hírlap Vasárnap* című melléklete, 1935. jún. 16., 22.
708. „Aki elhagyta dolgozószobáját, arra a többiek úgy tekintettek, mint hajdan a miniszterelnökre, aki a királytól távozott. Igyekeztek elfogni őt, megszorítani a kezét, melyet imént még a kegyosztó kéz szorított meg, kikérdezni, hogy milyen kedvében van az, akitől a sorsunk függ, mit mondott, lehet-e vele beszélni s főképp lehet-e tőle újabb előleget kérni. [...] kora reggel fogadott bennünket” – Kosztolányi, 1933, i. m., 6.
709. Kosztolányi, 1933, i. m., 6.